

УДК 391.1 (=1.23)(=16)“18/19”

Ганна БЕЗИК,викладач Коледжу мистецтв ім. А. Ерделі ЗХІ,
аспірант ЛНАМ,
м. Ужгород, Україна**СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕМКІВСЬКОГО
ЧОЛОВІЧОГО ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ
У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Безик Г. І. Стилiстичнi особливостi лемкiвського чоловiчого традицiйного вбрання у мiжвоєнний перiод. У роботi аналізується вiдображення традицiй народного вбрання лемкiв Закарпаття мiжвоєнного перiоду, досліджується трансформацiя вбрання, декорування та технiка виконання виробу, характер орнаментики та його образу в цiлому.

Ключові слова: етнографiчна група лемки, традицiйне вбрання лемкiв, крiй, оздоблення одягу, формування вишивки.

Безик Г. И. Стилiстические особенности лемковского мужского традиционного убранства в междувоенный период. В работе анализируется отображение традиций народного убранства лемков Закарпатья междувоенного периода, исследуется трансформация одежды, декорирования и техника исполнения изделия, характер орнаментики и его образа в целом.

Ключевые слова: этнографическая группа лемки, традиционное убранство лемков, крой, оздобление одежды, формирование вышивки.

Bezyk G. I. Stylistic features of Lemko masculine traditional dress in an intermilitary period.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in traditional national Lemko clothing in Zakarpattia.

Objectives. The objectives of this study are to analyse the reflection of traditions of folk dress of Zakarpattia. Transformation of their clothes, ornamentation and style in general in the Interwar period.

Methods. The method was been applied to the research.

Results. The results of the research support the idea that the ethnos of Carpathians shows by itself a heterogeneous enough association. Researchers prove that Zakarpattia ethnicity is a united community with its archetypal, cultural, religious and other features. It was promoted by landscape-geographical conditions of formation, development and life.

Conclusions. The present results are significant in general talking about geo-cultural variety of the Lemko ethnos which was first of all influenced by neighbouring with the other nationalities in the borderline territories, that have either these or those eco-geographical peculiarities that caused peculiar semi-isolation of the ethnos formation in this region.

Key words: ethnographical group Lemkos, traditional Lemko dress, cutting out, dress ornamentation, embroidery formation.

Виклад основного матеріалу. Надбання спільнот закарпатського регіону має неабияке значення в розвитку мистецтва, воно є важливим з точки зору збагачення загальної культури, мовної палітри, звичаїв, способів господарювання та інших рис. В історичних умовах перебування відповідних закарпатських територій у складі інших держав або у контактних стосунках з іншими етносами, саме через ці субетнічні групи відбувається своєрідне запозичення, а тим самим і збагачення мови мистецтва, що тісно впливає на формування культури закарпатського етносу [2: 9].

На нормативно-освітньому рівні склалося враження, що в структурі українського етносу існує невелика кількість субетнічних груп. Традиційно до них відносять гуцулів, бойків та лемків. Карпатські гори та ближні місцини є умовою для певної просторової ізоляції тих чи інших частин населення і таким чином, збереженню і творенню їхньої локальної самотності.

Народний одяг Закарпаття (закарпатський стрій) – традиційне вбрання українців Закарпатської області, остаточно сформувалося у самотні комплекси наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття [10: 21]. Адже образність часу і впливи інших народів є безпосереднім втіленням національного світогляду, який знайшов вираження, зокрема, у формуванні костюма цього регіону [1: 4]. Окрім того, художня виразність, композиційне оздоблення, конструктивність виробу, його аналіз є доволі складним та потребує певних теоретичних знань і навиків.

Костюм «стрий» Закарпатської області в різних районах сильно відрізняється, оскільки на Закарпатті, крім корінного населення, проживають румуни, угорці, словаки, німці та представники інших національностей. Тому одяговий комплекс цього етнографічного регіону відображає взаємовпливи різних культур. Насамперед різноманітність традиційної народної культури, духовної сфери стала для українців Закарпаття ще й вагомим чинником етнічного самоусвідомлення, самозбереження і самозахисту, що сприяло розвитку їх етнонаціональної свідомості. Це все відображають елементи строю, широка кольорова гама вишивки: червоний колір сполучається з чорним (при цьому виділяється один колір – чорний або червоний) та застосовуються як білі, так і багатоколірні орнаменти. Найбільш характерним для оздоблення сорочок та різних елементів народного костюма Закарпаття є мотив зигзаг («карлючка») у різних техніках виконання [5: 19].

Необхідним постає також звернення до теоретичних засад побудови різних видів художньої будови строю, крою, елементів одягу, зокрема властивості тільки для певного регіону, а також завдяки колориту, оздобленню та орнаменту, котрий прикрашав одяг Закарпатців, можна було визначити регіон, культуру, до якої етнографічної групи належить власник одягу [6].

Полотняний одяг переважно оздоблювали заполоччю, намітки-обруси – заполоччю і шовком: сердаки, ногавиці – вовняними нитками, шнурками: кожухи – гарусом; безрукавки – шовковими нитками, бісе-

ром, лелітками, пацьорками тощо. Залежно від призначення одягові вироби прикрашали різними методами: нанесенням вишивальних поверхневих стібків, нашиттям кольорових шнурів, стрічок тощо [16]. Вивчення музейних збірок, експедиційних матеріалів, дають можливість охарактеризувати стрій, конструктивні особливості, шви, якими зшивались, обметувались окремі частини одягу, зображувались різноманітні узори [15]. Від того, яка специфіка технічного виконання оздоблення одягу, техніка нанесення оздоблювальної вишивки на елементах строю, колорит та орнаментика, можна чітко сказати, до якої етнографічної групи українців Закарпаття (бойків, лемків, гуцулів, долинян) належить елемент строю.

Лемки – західнокарпатська етнографічна група українського народу, що мешкає по обох схилах Бескидів між річками Сян та Попрад західніше від річки Уж. Етнографічний район закарпатських лемків займає села правого берега верхів'я річки Уж: Верховина Бистра, Любня, Загорб, Стужиця, Домашин, Княгиня, Стричава, Завосина, Люта у Великоберезнянському районі та села Новоселиця і Зарічево у Перечинському районі. Також лемки проживають у селах верхньої течії р. Уж і Цірока (Східна Словаччина), але вони відокремлені українсько-словацьким державним кордоном [5: 50-51].

Лемки своєю особливою мовою, релігією, звичаями, музикою, костюмом створили багату культуру, що дало їм особливий характер і те, чим відрізняються від інших етнічних груп Закарпаття.

Функціонально лемківське вбрання, як і в інших етнографічних групах, ділилося на щоденне, святкове, обрядове. Повсякденний одяг виконував захисну функцію, тому його виготовляли з недорогих матеріалів. Святкове вбрання, крім захисної, виконувало функцію естетичну, за таким одягом можна було оцінити заможність власника. У 20-30 роках ХХ ст. такий одяг оздоблювали морщенням, вишивкою квітково-рослинного орнаменту реалістичних форм: деревом життя, вазонами, квітами, листочками, пуп'янками (зародок квітки, листка або пагона рослини), це все вишивалось гладдю та окреслювалось контуром рисунку дрібними стібками [22]. В обрядовому строї до вказаних функцій додавалась обрядова та знаково-символічна, що визначали вибір матеріалів для виготовлення всіх складових частин вбрання, більш складних композиційних схем, багатство декорів, особливості ношення.

Лемківські чоловіки носили льняну сорочку (з білого льняного тонкого полотна на свято, а з конопляного – до роботи), що сягала нище бедер і покривала льняні штани (ногавки, гачі, які носили влітку, та колошні з білого чи темного вовняного полотна – взимку), ремінь (пояс), жакет (білий або темний камізельк без рукавів, пошитий з сукна (лайбик, лейбик, бруслик), на ноги взували ходаки, керпці (постоли) з шкіри, а на свята – чоботи з високими халаями. Лемки носили капелюхи, калапи «крисані» (фабричного виробництва, придбаного на заробітках в Америці). Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. капелюхи виразно зменшуються у вжитку. Взимку носили шапки з баранячого хутра.

У 20-40 роках основою лемківського чоловічого вбрання була довга, нижче пояса сорочка міського крою, яку шили з домотканого полотна. Найчастіше вживаними термінами були «сорочка», «опліча», «кошеля», «кошуля», «чехлик» – давні загальнослов'янські назви. Також були поширені сорочки тунікоподібного крою з довгими рукавами, які закінчувались манжетами, невеликим стоячим комірцем, нагрудним розрізом пазухи, що застібалась на три кольорові гудзики. Іноді у простіших сорочок комірець мав вигляд вузької обшивки у вигляді рубця. Чоловіче вбрання декорували скромніше від жіночого. Грудна частина лемківської чоловічої сорочки та манжети сорочки оздоблювались морщенням. У 20-30-і рр. ХХ ст. тут поширювались чоловічі сорочки з широким, відкритим коміром, сорочки з невеликим стоячим коміром майже не оздоблювались, якщо і прикрашали сорочку, то білими нитками [5: 6].

Чоловіки влітку носили прямі лляні штани, підтримували їх мотузкою (також відомі, як ногавка чи гачник). Зимою вони надягали білі штани, грубі вовняні «нагавиці», розрізані внизу і скріплені шнурком, які оздоблені кантами по боках. Колір канта різнився в залежності від віку власника: молодий неодружений чоловік мав голубий кант, молодий одружений – червоний, старші чоловіки носили «колошні» з коричневим чи бордовим кантом. «Колошні» на задній частині мали кокетки, які обробляли стрічкою, лампасами, кармани прорізували. Застібка була попереду з металу, нагадувала металеві гачки. Лляними онучами обмотували ноги, взували «вирбці», «мотузками» – шнурками закріплювали на голінці. Верхній чоловічий одяг мало відрізнявся кроєм від жіночого, той же «сірак», «гуня» та жакет без рукавів (жилет), камізельку, вдягали зверху на сорочку. Шили чоловічий верхній одяг з домотканого сукна, що зберегло колір овечої вовни: білий, сірий, коричневий, чорний. Незалежно від кольору сукна, шви зміцнювали різнокольоровою прошивкою, що вже виконувала декоративну функцію. Саморобні безрукавки-«камізельки», залежно від місцевості, називали «лейбик», «друшляк», застібались спереду на три пари гудзиків, сплетених з вовняного шнурка: з чорного – для білих лейбиків, а з червоного – для темних, які у міжвоєнний період вже майже вийшли з ужитку. Вони ставали зручним робочим одягом [10]. На зміну саморобним безрукавкам прийшли святкові лейбики, шиті з фабричного блакитного, темно-синього сукна. Блакитні безрукавки переважали в західній частині Лемківщини, а темно-гранатові або чорні – у центральних районах. Спереду на такому виробі були кишені, а ззаду, вниз від стану, був розріз із клапанами – «клапати», «дупка». Лейбики оздоблювали одним або двома рядами гудзиків уздовж піл, на кишенях і на спинці, над клапанами [23]. Р. Рейфус відзначає, що у східній частині Лемківщини носили здебільшого блакитні лейбики, але прикрашали не гудзиками, а вишивкою ланцюжковим стібком червоними нитками [23: 39]. Ці лайбики на західній Лемківщині були вишиті у хвостах та мали жорст-

кий комір. Візерунки використовувалися квіткові – квіти, гілочки, листя. Вишивка відзначалася багатим та чітким художнім оформленням.

Гуня є головним чоловічим верхнім одягом, правда, на заході носять чоловіки «сірак», який має структуру піджака з англійським коміром. Сіраки були двох покроїв, різних майстрів, облямованої чорним або синьо-зеленим сукняним шнурком.

На голові носять чорний, фільцовий (фетровий, повстяний) капелюх – в інших районах Лемківщини отримав назву «калап», «клепаня», «крісак», «клебанка». Головний убір купували в Америці (на заробітках) або ж на Пряшівщині (північно-східна Словаччина) на ярмарках. Лемківські капелюхи мали ту особливість, що поля («криси») загинали вгору майже вертикально, за якими була широка стрічка, а за нею – пір'я зозулі або когута, що переливалось різними барвами.

Лемки зуміли зберегти давні архаїчні риси традиційного мистецтва вишивання українського костюма, структуру лемківського одягу та елементи побуту. Характерно, що в усіх районах Лемківщини вишивка має основне призначення: декорування одягу. Художньо-естетична виразність у будові орнаментальних композицій та своєрідність колориту вишивки – цим самим вирізняє кожен вишивальний осередок Лемківщини.

Функція еволюції, вплив контактів з сусідніми етносами – словаками, угорцями, румунами, видозмінювались елементи декору костюма, обумовило історію розвитку лемківської вишивки. У продовж віків геніями народних майстрів викристалізувалась чіткість техніки, орнаментики, символіки, композиційність в оздобленні строю, за допомогою чого виникла система прикрашення одягу, що стає основною частиною в його оздобленні [6:10].

«Орнамент – доміанта у системі декорування одягу» – служить на одязі прикрасою, відіграє функцію естетичного оздоблення, створюючи цілісну енергетичну картину та несе в собі закодоване послання майбутньому поколінню, є оберегом. У процесі аналізу визначаються взаємовпливи, поєднання орнаментальних елементів, способи інтерпретації, трансформації доміантних мотивів одягових вишивок лемківського костюма [20: 21].

В оздобленні повсякденного одягу лемків в першій пол. XIX ст. переважали геометричні орнаменти чи орнаментальні стрічки, де у перетині утворювались складні та прості геометричні мотиви. Часто зустрічаються мотиви трикутника, ромба, хрестика, кривульки, розеток, які компонувались в орнаментальні смуги, що окреслювались однією чи двома-трьома стрічками [6: 432].

Декоративні рішення та формоутворення вишивки на костюмах лемків зазнали культурно-побутових впливів своїх сусідів, тож відомий знавець традиційної культури лемків І. Красовський навіть не відносив їх до лемків, а вважав мішаною бойківсько-лемківською групою з переважанням бойківського елемента [4: 301-302].

У формуванні одягу закарпатських лемків та його оздобленні названі обставини наклали певні відбит-

ки. Тому в одязі зустрічаються елементи, характерні для оздоблення і поширені у селах, що межують з бойківськими, долинянськими чи словацькими.

В оздобленні одягу Лемківщини характерні художні особливості лемківських вишивок, які найповноцініше збереглися в народному одязі Перечинського та гірських сіл південної частини Великоберезнянського р-нів Закарпаття. Розглядаються способи рямуння рукавів, нівелювання плечових конструктивних швів прямокутними «клатками», викінчення розрізу пазухи «защипом», розміщення вишивок на складових одягового комплексу, завдяки яким можна охарактеризувати художні особливості вишивок чоловічого натільного, поясного вбрання – «візиток», головних уборів (калап, кресаня).

Можна стверджувати, що на північному сході Великоберезнянського р-ну лемківські села межують з територіями бойківського субетносу, що зумовило глибоку асиміляцію культури та мистецтва обох етнографічних груп. У традиціях народного одягу оздоблення вишивкою помітні словацькі, подекуди угорські взаємовпливи, рідше всього польські мотиви декорування.

Висновки. На сьогодні вивчення закарпатського лемківського костюма в цілому все ще перебуває у стадії накопичення первинних польових матеріалів. Стрій лемків розглядався в дослідженнях багатьох учених, що вивчали українське вбрання, зокрема, у Ф. Вовка, К. Матейко [8: 202-203], С. Криницький [11], В. Білецька [16, 81], Г. Стельмащук [10], а також зарубіжних авторів: Р. Рейнфуса [23] та ін.

Оригінальність закарпатського костюма ні в кого з науковців та аматорів не викликає сумнівів, проте жоден із авторів не має змоги вичерпно сформулювати ознаки цієї оригінальності. Тому не можна подати універсальні однозначні висновки щодо формування лемківського та закарпатського костюма, проте можна зробити ряд узагальнень.

На формування закарпатського вбрання кожен етнос наклав свій відбиток – лемки, бойки, гуцули, а також маємо впливи пограничних європейських держав, що межують із Закарпатською областю.

Лемківський традиційний одяг має низку особливостей та численні декоративні доповнення до нього, що відображає високий рівень культури виробництва матеріалів для одягу, створення його різноманітних форм, володіння багатьма видами й техніками оздоблення. Водночас народному одягу притаманна значна варіативність.

Регіональною специфікою позначені матеріали одягу, конструктивні, технологічні і декоративні прийоми його створення, способи виробництва окремих деталей: головних уборів, взуття, прикрас, колорит, техніка та мотиви орнаментики – особливо сорочок і поясного одягу, які майже до кінця XX ст. зберігали давні локальні особливості, а також способи носіння, і об'єднання всіх елементів одягу в повний, завершений комплекс вбрання.

Тяжіння до традицій народного одягу як джерела художніх ідей, безсумнівно, тісно пов'язане з розмахом і зростанням усього промислового виробництва. Сьогодні лемки належать до різних груп і прошарків

у соціальному, релігійному і національному житті, але намагаються зберігати, культивувати і розвивати традиції культури і мистецтва своїх предків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубійович В., Лемки // Енциклопедія Українознавства. т.чю- Львів, 1994.- с.1275-1280;
2. Лемківщина у 2-х томах, т.2 «Духовна культура» Львів 2002. С. Павлюк, член-кор. НАН України, Ю. Грошко, професор, докторіст. наук: Р. Кирчів., Львів 2002;
3. Halczak B. Łemkowskie miejsce we wszechświecie. Refleksje o położeniu Łemków na przełomie XX i XXI wieku / Bohdan Halczak // W: Łemkowie, Wojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / red. nauk. Stefan Dudra, Bohdan Halczak, Roman Drozd, Iryna Betko, Michal Šmigel. Tom IV, cz. 1. – Słupsk – Zielona Góra : [b. w.], 2012. – S. 119-133.
4. Красовський І. Матеріальна культура лемків північних схилів Карпат XIX-XX сторіч/ І. Красовський // Науковий збірник музею української культури у Свиднику.- Пряшів, 1989. – Т. 13. – С. 301-302
5. Тиводар М. П. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої половини XIX-першої половини XXст.) М.П. Тиводар// Carpathica-Карпатика. – Ужгород, 1999. – Вип. 6. – С. 4-64.
6. Пилип Р. Локальні особливості традиційної народної вишивки сорочок українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст. / Р. І. Пилип// Упорядник І. Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – С. 259-273;
7. Северин Уделя. Земля Лемківська. – Львів, 1937. – 87 с.
8. Матейко К. І. Український народний одяг. – К., 1977. – С. 202-203
9. www.lemky.com
10. Стельмащук Г.Г. Традиційний лемківський костюм // Українські Карпати. Культура. – К., 1989. – С.105-110;
11. Криницький С. «Просвіта» в Лемківщині в XIX-XX ст. // «Просвіта» історія, постаті, чин. – Івано-Франківськ, 1993. – 25-29 с.;
12. П. Чучка, Ю. Юсип, Ю. Бача, І. Фізер. Українські Карпати: етнос, історія, культура // Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991-1993. – 610 с.
13. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / Ю. Г. Гошко., П. М. Жолтовський. – Київ, 1983. – С. 142-280
14. Кульчицька О. Народний одяг західних областей України, табл. 42;
15. Будзан А.Ф. Художні вироби з бісеру // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 1. – С. 83.
16. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаменталізація // У кн.: Матеріали до етнографії, 1929. – Т. 21-22. – Ч. 1. – С. 81.
17. Кравчук Л. Т. Вишивка // У кн.: Нариси з історії Українського декоративно-прикладного мистецтва. – Львів, 1969. – С. 62.
18. Добранська І. О., Симоненко І. Ф. Типи та колорити західної вишивки // Народна творчість та етнографія, 1959. – № 2. – С. 80.
19. Українське народне декоративне мистецтво // Тканина та вишивка. – Табл. 29.
20. Ульянова Л. Сучасна українська вишивка // Народна творчість та етнографія. – 1970. – №1. – С. 13-19.
21. Гайова Є. Особливості оздоблення безрукавного плечового одягу на Закарпатті з кінця XIX – 50 роки XX ст.
22. Українське народництво [навч. посіб.] / За ред. С.П. Павлюка. – Львів: Фенікс, 1994. – 599 с.
23. Reinfuss R. Sladami Lemkow. – Warszawa: Wyd PTTK «Kraj», 1990.

УДК 738 (477.53)

Інна ГУРЖІЙ,

старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна

ІСТОРИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КЕРАМІЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИГОТОВЛЕННЯ КЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ ПОЛТАВЩИНИ

Гуржій І. А. Історичні умови формування керамічного мистецтва та технологічних особливостей виготовлення керамічних виробів Полтавщини. У статті аналізується поетапний розвиток керамічного мистецтва на території Полтавщини, його технологічні особливості. Розглянуті перші технологічні експерименти приготування керамічних мас та процеси випалів кераміки.

Ключеві слова: кераміка, декоративне мистецтво, мистецтво.

Гуржій И. А. Исторические условия формирования керамического искусства и технологических особенностей изготовления керамических изделий Полтавщины. В статье анализируется поэтапное развитие керамического искусства на территории Полтавщины, его технологические особенности. Рассмотрены первые технологические эксперименты приготовления керамических масс и процессы обжигов керамики.

Ключевые слова: керамика, декоративное искусство, искусство.

Gurzhiy I. A. Historical features of the formation of ceramic art and technological characteristics of Poltava ceramic products.

Background. In recent years, there has been an increasing interest in technological features of ceramic art in the Poltava region.

Objectives. The objectives of this study are to determine| the gradual development of ceramic art in the Poltava region, its technological features.

Methods. The method was been applied to the research.

Results. The results of the research support the idea that this investigation considered the first technological experimentation of ceramic and ceramic firing process. based on their fixed shaping of the Neolithic. Gradual improvement and the influences of other cultures gave ceramics original local differences

Conclusion. Modern potters are increasingly turning to the achievements of the past, reviving and interpreting in their own way sample forms and patterns. Further research is planned to conduct the study towards a harmonious combination of art, such as ceramics decorative architectural space.

Keywords: ceramics, decorative arts, arts.

© Гуржій І. А., 2014